

Recenzja habilitacyjnego osiągnięcia naukowego dr Jarosława CHODAKA pt. *Rewolucje niezbrojne. Nowe scenariusze polityki kontestacji* Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, (s. 481) oraz jego dorobku w związku z postępowaniem kwalifikacyjnym na stopień doktora habilitowanego na Wydziale Nauk Społecznych, Instytut Socjologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach

1. Uwagi wstępne

Pan dr Jarosław Chodak jest magistrem historii i socjologii. Studia magisterskie ukończył na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, odpowiednio w roku 1995 (historia) i 1997 (socjologia), po czym rozpoczął na Wydziale Socjologii i Filozofii tego Uniwersytetu studia doktorskie. Ukończył je w 2004 roku, i na podstawie złożonej i obronionej pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Styka na tymże Wydziale dysertacji doktorskiej pt *Teorie rewolucji w naukach społecznych. Analiza socjologiczna* uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii. Od 1997 roku zatrudniony jest, najpierw w latach 1997-2017 na stanowisku asystenta, później adiunkta w Zakładzie Socjologii Wsi i Miasta, obecnie zaś, od 2017 roku w Zakładzie Socjologii Zmiany Społecznej w Instytucie Socjologii na Wydziale Filozofii i Socjologii UMCS w Lublinie. W latach 2005-2013 pełnił funkcję wykładowcy na Wydziale Zamiejscowym Szkoły Wyższej im. Bogdana Jańskiego w Chełmie, co miało wpływ na wzrost jego doświadczenia dydaktycznego, ale najwidoczniej spowolniło aktywność badawczą i publikacyjną. Znacząca większość jego publikacji w postaci artykułów i rozdziałów w monografiach zbiorowych powstała po 2013 roku. Zmiana Zakładu w Instytucie Socjologii i nielinearny awans (lub jego brak) wskazuje na różną dynamikę jego aktywności naukowej. Przebieg jego 22-letniej pracy naukowej wskazuje na stały i silny związek z macierzystą uczelnią i problematyką badawczą podejmowaną już w trakcie studiów i badań nad dysertacją doktorską. Chronologicznie rzecz ujmując, dr Jarosław Chodak związany jest z Instytutem Socjologii UMCS od samego początku swojej kariery naukowej, czyli od rozpoczęcia studiów, aż od chwili złożenia wniosku habilitacyjnego. Chronologia tych wydarzeń obejmuje okres ponad 20 lat, co

wskazuje na relatywnie długi okres osiągnięcia dojrzałości naukowej, mierzonej aplikowaniem o stopień doktora habilitowanego. Droga rozwoju naukowego, wyznaczona kolejnymi publikacjami i formami aktywności naukowej, badawczej i dydaktycznej Habilitanta przebiega liniowo. Nie jest to jakiekolwiek kryterium oceny, wskazuje jedynie na linearność procesu rozwoju naukowego, w którym faza prac nad habilitacją obejmuje okres 15 lat. Uwzględniając dynamikę przemian społecznych i kulturowych towarzyszących procesom globalizacji, narastanie ruchów niezadowolenia, protestu i oburzenia ujętego w ruchy alterglobalistyczne, dr Jarosław Chodak staje się zarówno ich wytworem, jak i świadkiem oraz obserwatorem. Przełom XX i XXI stulecia jest okresem, w którym aktywną rolę w procesach przemian społecznych odgrywają nowe ruchy społeczne. Zyskują one swoją podmiotowość na równi z instytucjami politycznymi i religijnymi, kształtując przestrzeń do zbiorowych działań dla kategorii społecznych wykluczanych, marginalizowanych, bądź po prostu niezadowolonych z reguł i zasad funkcjonowania społeczeństw obywatelskich. Autor monografii wskazanej jako główne osiągnięcie naukowe przyjmuje tezę, że pewne formy działań zbiorowych, mogące być ujęte w kategoriach nowych ruchów społecznych, wpisanych w logikę rozwoju społeczeństw obywatelskich, przybierają w niedemokratycznych systemach politycznych formę bezkrwawej rewolucji. Podstawową motywacją Habilitanta do podjęcia problematyki związanej z rewolucyjnymi „niezbrojnymi” ruchami społecznymi jest brak w literaturze światowej kompleksowego opracowania tego fenomenu. Można poddać to wyjściowe założenie w wątpliwość, studiując liczne prace socjologów i politologów, w tym między innymi Manuela Castellsa, Alaina Toureine’a, Clausa Offe, Charlesa Tilly’ego, Piotra Sztompki, tym niemniej nie umniejsza to znaczenia ambitnej próby diagnozy przyczyn i następstw masowych działań zbiorowych, prowadzących do przełomowej, określanej mianem rewolucyjnej zmiany społecznej. Do takich wielkich społecznych ruchów niezadowolenia obywatelskiego i społecznego, wynikającego z opresyjnego charakteru systemu politycznego należały pod koniec XX wieku społeczne „rewolucje” w Iranie, na Filipinach, Ruch „Solidarność” w Polsce, Neozapatyzm w Meksyku, etnokulturowy paninidianizm w krajach Ameryki Łacińskiej. Autor koncentruje się wszakże na najnowszych kontestacyjnych działaniach zbiorowych i ruchach rewolucyjnych, mających miejsce zarówno w postsowieckiej, postkomunistycznej przestrzeni po 2000 roku, między innymi w Gruzji, „Pomarańczowa Rewolucja” na Ukrainie, Serbii oraz w krajach islamskich i arabskich, takich jak Cedrowa Rewolucja w Libanie w 2005 roku, Zielony Ruch w Iranie, szczególnie Arabska Wiosna w latach 2010-2011. Tu przyznaję autorowi rację i pierwszeństwo,

przynajmniej w Polsce, w próbie syntetycznego ujęcia genezy, przebiegu i skutków masowych rewolucyjnych najnowszych ruchów społecznych o charakterze politycznym. Nikt lepiej, jak reprezentant pokolenia dotkniętego najbardziej skutkami globalizacji nie potrafi zgłębić i pojąć ich konsekwencji. Cała sztuka polega jednak na przyjęciu naukowego, metodologicznego dystansu w stosunku do badanych zjawisk. Sądzę, że ta sztuka w dużym, lecz niepełnym stopniu się udała. Stawiając szereg pytań o charakterze ogólnych hipotez badawczych, o to, dlaczego forma niebrojnych działań zbiorowych o charakterze nierewolucyjnych ruchów społecznych stała się najbardziej znaczącym sposobem i mechanizmem wywoływania przełomowych zmian społecznych, czy istniał jakiś podobny, wspólny scenariusz przebiegu tych ruchów, jakie czynniki decydowały o ich powodzeniu bądź niepowodzeniu, jakie były i są ich skutki i polityczne oraz społeczne następstwa, Habilitant koncentruje się głównie na opisie i analizie zjawisk, jak sam to określa „w przestrzeni postkomunistycznej” i w arabskich krajach w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie.

Zastanawia i rodzi pytanie o przyczyny, dlaczego w swoich analizach dr Jarosław Chodak konsekwentnie pomija przypadek polskiej solidarnościowej rewolucji w latach 80-tych, jako tego masowego niebrojnego ruchu, który zainicjował i pociągnął za sobą przemiany społeczno-polityczne w całym obszarze kontrolowanym przez Związek Radziecki. Na przykładzie tego ruchu szereg socjologów, w tym Alain Touraine czy Piotr Sztompka, autor koncepcji strukturacji ruchu, czyli wyłonienia poszczególnych faz jego przebiegu, stworzyli podwaliny teorii analizy rozwoju zbiorowych działań rewolucyjnych i ich roli w procesie zmiany społecznej. Ruch „Solidarność” w Polsce stał się modelowym wręcz scenariuszem roli rewolucji niebrojnej w świecie i inspiracją nie tylko dla uczestników ruchu w innych krajach, ale także dla teoretyków i analityków tego rodzaju zjawisk. Dlatego unikanie nawet wzmianki na temat przypadku polskiej „Solidarności” jest znamieny, ale też niczym nie uzasadniony.

2. Publikacje i dorobek naukowy

W ciągu piętnastu lat, jakie minęły od uzyskania przez dr Adama Chodaka stopnia doktora, jego zainteresowania naukowe mieściły się i koncentrowały w kręgu współczesnych zjawisk, związanych z mającymi obecnie miejsce przemianami społecznymi i kulturowymi towarzyszącymi masowym ruchom kontestacyjnym. Szczególne miejsce w jego dorobku

zajmują jednak badania i studia nad scenariuszami tych ruchów oraz procesów, w postaci reakcji oporu, protestu, niezgody na nadmierną opresyjność i restrykcyjność systemu politycznego oraz redukowanie sfery aktywności publicznej przez instytucje religijne i państwowe. Głównymi problemami, jakie znalazły się w centrum zainteresowań kandydata, stała się kontestacja, bunt społeczny, obiektywizowany w postaci nowych ruchów społecznych. Dlatego najważniejsze miejsce, najbardziej znaczące w sensie poznawczym i badawczym w jego dorobku zajmuje problematyka „socjologii buntu” i współczesnych ruchów rewolucyjnych. Autor świadomie i celowo posługuje się kategorią analityczną „niezbrojnego ruchu rewolucyjnego” jako odmiany mieszczących się w granicach legalnych działań zbiorowych nowych ruchów społecznych, co nie znaczy, że traci z pola widzenia także najbardziej skrajne i ekstremalne, włącznie z terrorystycznymi ugrupowania i tendencje. Konsekwentnie przyjmuje jednak legalistyczną, konstruktywistyczną perspektywę naukowo-badawczą, pozostając przy opisie i analizie ruchów działających legalnie, wpisanych w logikę i mechanizmy funkcjonowania społeczeństw obywatelskich. Specyfika państw i społeczeństw postkomunistycznych oraz islamskich, wpisujących się w tradycję autorytaryzmu i antydemokratycznych praktyk politycznych, utrudnia jednak jednoznaczne posługiwanie się zarówno terminami i pojęciami, jak i istniejącymi na gruncie socjologii koncepcjami teoretycznymi. Najważniejszą pozycją w jego dotychczasowym dorobku naukowym jest świeżo wydana w tym roku monografia *Rewolucje niezbrojne. Nowe scenariusze polityki kontestacji*. Jak sam autor stwierdza, podjął w swojej monografii „próbę monograficznego opisu badanych zjawisk, zachodzących w różnych kontekstach społeczno-politycznych”. (Autoreferat : s.3). Monografia stanowiąca podstawę wniosku habilitacyjnego lokuje się na styku trzech dyscyplin: socjologii i studiów historyczno-porównawczych, polityki i roli nowych ruchów rewolucyjnych jako formy działań zbiorowych, oraz studiów z obszaru kontestacji, obywatelskiego nieposłuszeństwa oraz ruchów oporu.

Do innych obszarów jego badań i studiów socjologicznych – co znajduje wyraz w publikacjach naukowych - zaliczyć należy tematykę poświęconą formom oporu i buntu, określanym mianem niezbrojnego oporu rewolucyjnego. Problematyka ta związana jest z ogólną teorią zmiany społecznej i roli ruchów rewolucyjnych w ich genezie i przebiegu. Zainteresowania autora ewoluują z czasem w kierunku nie tyle ogólnej teorii ruchów rewolucyjnych, co szczegółowych, konkretnych rodzajów oporu, form buntu i walki uczestników ruchów rewolucyjnych o wywołanie zmiany społecznej. Problematyce tej poświęcone są następujące publikacje: *Pokojowe rewolucje w państwach*

postkomunistycznych. Serbia, Gruzja, Ukraina, Kirgistan , Czy rewolucja jest *ex definitione contra legem*? Przemiany polityczne w Serbii, Gruzji, na Ukrainie i w Kirgistanie, *Opór obywatelski jako korekta niepełnej demokratyzacji. Przypadek Europy Wschodniej, From a Revolutionary Wave to Authoritarian Revival. The Impact of Colour Revolutions in the Post Soviet Space, Strategia i taktyki rewolucyjnego EuroMajdanu*. Teksty te omawiają, charakteryzują i analizują kontekst społeczno-polityczny i formy działań ruchów rewolucyjnych w krajach postkomunistycznych. Inna grupa publikacji dotyczy działalności ruchów rewolucyjnych w krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu. Do publikacji tych autor zalicza dwa artykuły: *Czy mogliśmy przewidzieć Arabską Wiosnę* oraz *Dyfuzja strategii rewolucyjnych i kontrrewolucyjnych w czasie Arabskiej Wiosny*. Związana z problematyka monografii stanowiącej podstawę wniosku habilitacyjnego jest też grupa publikacji poświęcona teorii rewolucji niezbrojnej i jej roli w procesach zmiany społecznej. Tym zagadnieniom poświęcone są artykuły: *Współczesne reinterpretacje paradygmatu rewolucji, Od terroru do walki bez przemocy. Ewolucja teorii i praktyki rewolucyjnej, Walka bez przemocy w strategii ruchów rewolucyjnych na przełomie XX i XXI wieku*. Karkołomnym, nie do końca precyzyjnie wykonanym przedsięwzięciem jest semantyczne uwolnienie pojęć „walka”, „rewolucja”, „opór” od desygnatów związanych z przemocą, terrorem. Teoria kontestacji rewolucyjnej opiera się na trwałym konflikcie, przybierającym postać antagonizmu społecznego i konfliktu politycznego, zmierzającego do rozwiązania siłowego. Autor porusza się po wąskiej linii oddzielającej formy pokojowych, legalistycznych ruchów społecznych dążących różnymi środkami do wywołania zmiany społecznej od zbrojnych, paramilitarnych organizacji mających podłoże ideologiczne, w tym religijne.

Kolejnym polem aktywności naukowej, w tym badawczej i dydaktycznej jest, jak sam autor to ujmuje” dynamika działania zbiorowego w różnych kontekstach społecznych i instytucjonalnych. Dr Jarosław Chodak zajmował się w kilku artykułach kwestiami związanymi z metodologicznymi aspektami badań ruchów rewolucyjnych (*Dylemat działanie – struktura teoretycznej refleksji nad rewolucją*), głównymi kierunkami i koncepcjami badań ruchów rewolucyjnych (*Historyczno-porównawcze studia rewolucji. U progu rewolucji perspektywy badawczej*). Pośród artykułów i innych publikacji Habilitanta jest bardzo mało tekstów w języku angielskim. Jeden z nich, *Symbols, Slogans and Taste in Tactic Creation of Collective Identity in Social Movements*, poświęcony jest analizie procesów kształtowania tożsamości uczestników ruchu. Tekst ten najlepiej wpisuje się we współczesny dyskurs nad rolą i funkcjonowaniem nowych ruchów społecznych, związany z podmiotowością

uczestników, oraz alternatywnym polem działań zbiorowych względem instytucji establishmentu.

Analizując pozostały dorobek autora, poza monografią stanowiącą główne osiągnięcie naukowe, trudno oprzeć się przekonaniu, że jest on wysoce jednorodny, związany z wiodącą i stale podejmowaną problematyką niezbrojnych rewolucji w teoriach socjologicznych oraz ich roli w procesach zmiany społecznej. Jednorodność zainteresowań nie jest sama w sobie wadą, tym bardziej, że rozpościera się w globalnej perspektywie na różne regiony i systemy polityczne. Tym niemniej, w ponad dwudziestoletnim dorobku naukowym wyłoniła się i wyewoluowała stosunkowo hermetyczna, specjalistyczną, wąska problematyka lokująca się pomiędzy ogólną teorią ruchów społecznych, ich rewolucyjnej kategorii, szczególnej niezbrojnej formy ich działania, po konsekwencje i rezultaty ich roli w procesie zmiany społecznej.

Innym terenem, na którym dr Jarosław Chodak chce ulokować swoje zainteresowania jest refleksja nad obecnym stanem socjologicznej teorii naukowej, związanej z problematyką zmiany oraz roli rewolucji w jej wywołaniu. Problematyka ta stanowiła przedmiot jego dysertacji doktorskiej, przynosząc ponadto kilka publikacji w postaci artykułów oraz monografii książkowej, stanowiącej zmodyfikowaną wersję samej rozprawy, zatytułowanej *Teorie rewolucji w naukach społecznych* (Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012).

Wygłosił referaty na 26 konferencjach krajowych i zagranicznych, w tym tylko jeden w języku angielskim.

Przechodząc do istoty rzeczy, oraz do podstawowego zadania, jakim jest ocena dorobku naukowego, podkreślam raz jeszcze, że na całą jego aktywność naukową składa się oczywiście nie tylko działalność dydaktyczna, organizacyjna, wydawnicza, studia i badania prowadzone na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, w okresie zatrudnienia na stanowisku asystenta i adiunkta, lecz przede wszystkim sama monografia habilitacyjna, poświęcona niezbrojnym ruchom rewolucyjnym w świecie..

Ilościowo, dorobek dr Jarosława Chodaka mieści się w granicach zwyczajowych wymogów, lokując się bliżej statystycznej modalnej.

3. Rozprawa habilitacyjna.

Rozprawa habilitacyjna dr Adama Jarosława Chodaka liczy 481 stron wraz z bibliografią i indeksem nazwisk. Ma charakter studium historyczno-porównawczego z

obszaru socjologii historycznej, choć równie dobrze mogłaby stanowić przedmiot postępowania habilitacyjnego na naukach o polityce czy historii. Jako analityczne studium opiera się na omówieniach opracowań innych teoretyków, badaniu źródeł i materiałów archiwalnych, raportów, czerpanych także z internetu. Sam autor stwierdza, że materiał dotyczący studiów przypadków kilkunastu ruchów rewolucyjnych o charakterze niebrojnym (choć ich geneza i przebieg bywają bardziej złożone) jest niekompletny. Jest oczywistą rzeczą, że we współczesnym świecie, ilość i różnorodność opracowań naukowych czy publicystycznych rośnie w błyskawicznym tempie i nie ma najmniejszych szans na zmierzenie się z tak szeroko zakrojonym zakresem badań i analiz z kompletnym materiałem badawczym. Sądzę zresztą przy okazji, że analiza byłaby pełniejsza, głębsza i bardziej przejrzysta, gdyby autor ograniczył się do kilku wybranych ruchów rewolucyjnych, szukając podobieństw i różnic w ich scenariuszach. Podejmowanie w jednym opracowaniu dosyć karkołomnego przedsięwzięcia, jakim jest opis i wyjaśnienie roli ruchów w różnych krajach świata, w odmiennych kręgach kulturowych i cywilizacjach, jest godne pochwały, ale jeszcze bardziej ryzykowne. W pracy omówione są ruchy rewolucyjne począwszy od Iranu, poprzez Filipiny, kraje Europy Środkowo-Wschodniej, Serbii, krajów postsowieckich: Gruzji, Ukrainy, Kirgizji, Azerbejdżanu, Białorusi, po państwa arabskie: Tunezję, Egipt, Jemen, Bahrajn, Libia, Syria. To zbyt wiele jak na jedno opracowanie i na możliwości jednego autora. Dlatego książka sprawia wrażenie „składanki”, w której autor doszukuje się elementów wspólnego scenariusza. Po lekturze pracy nie zyskałem wiedzy, a tym bardziej pewności, że taki scenariusz istnieje. Mamy do czynienia z różnymi kontekstami społecznymi, politycznymi, co ważniejsze kulturowymi i cywilizacyjnymi, które generują różne mechanizmy procesów i ruchów rewolucyjnych. Dlatego monografia ma bardziej charakter opisowy, niż analityczno-teoretyczny. Zawiera opis szeregu zdarzeń, faktów, uporządkowanych w zasadzie chronologicznie, ale bez wskazania koherentnego zespołu czynników, które pozwoliłyby na konstrukcję teoretycznego, czy nawet empirycznego modelu scenariusza rewolucji niebrojnej.

Konstrukcja monografii opiera się na sześciu rozdziałach. Trudno cokolwiek zarzucić pracy pod względem edycyjnym, redakcyjnym i warsztatowym. Nie mam zastrzeżeń do warstwy metodologicznej i bazy źródłowej. Należy podkreślić udaną szatę graficzną oraz staranną redakcję i adjustację tekstu przez Wydawcę. Monografia zawiera „gęstą” tkankę faktograficzną, pełna jest opisów zdarzeń, nazw organizacji, i ruchów, nazwisk uczestników i liderów ruchów, określeń geograficznych. Jest bardzo bogata w warstwie opisowej i widoczna

w niej jest tendencja do narracji właściwa dla opisu historycznego. Co nie dziwi, zważywszy na przygotowanie teoretyczne i wyraźne inklinacyjne historyczne autora monografii, zawierające się także w sformułowaniu problemu i historyczno-porównawczym charakterze całej analizy.

Przechodząc do oceny jej konstrukcji, zawartości oraz wkładu do nauk o społeczeństwie w dziedzinie socjologii stwierdzam, że problematyka pracy habilitacyjnej tylko w wąskim, przedmiotowo-problemowych koresponduje z najnowszymi koncepcjami socjologicznymi. Brak w niej odniesienia do ogólniejszej teorii działań zbiorowych i ruchów społecznych. Dość wspomnieć, że odwołania do koncepcji klasyków socjologicznych w dziedzinie ruchów społecznych jak Alaina Tourein'a, Clausa Offe czy Manuela Castellsa są jedynie przyczynkarskie, a wiodąca koncepcja „strukturacji” ruchu, czyli propozycji scenariusza ruchu niezbrojnego Piotra Sztompki w ogólne nie wykorzystana. Rozumiem, że autor porusza się w kręgu prac teoretyków i badaczy poszczególnych ruchów w konkretnych krajach i okresach historycznych, lecz z tej bogatej, bardzo szerokiej, erudycyjnej bazy źródłowej nie wynika żadna próba syntezy i generalizacji. Wymienione przeze mnie koncepcje, oprócz tych, którymi się autor posługuje jak Daniela Rittera czy Charlesa Tilly'ego, mogłyby się okazać wysoce pomoce w próbie konstrukcji teoretycznego modelu rewolucji niezbrojnej, przynajmniej w propozycji autora dysponującego wiedzą o tak wielu ich odmianach i rodzajach. Ujmowanie i analizowanie współczesnych nowych ruchów społecznych o charakterze kontestacyjnym w postaci działań rewolucyjnych wydaje mi się zabiegiem niepotrzebnym i zawężającym możliwości wyjaśnienia ich genezy, przebiegu i skutków. Gdyby autor zapoznał się choćby z pracą prof. Marcina Kuli pt. *Narodowe czy rewolucyjne*, mógłby znaleźć wiele argumentów świadczących o słabości własnego podejścia. Tym bardziej że w odniesieniu do wielu współczesnych ruchów oporu, rewolt, ugrupowań o charakterze konetstacyjnym, radykalnych ugrupowań i organizacji w rodzaju Świetlistego Szlaku czy Tupamaros, nie wspominając choćby o tym co dzieje się aktualnie w Hongkongu, jego podejścia nie da się zastosować do analizy ideologii i celów rewolucyjnych liderów wymienionych ruchów. Jak sam autor stwierdza, prawie wszystkie współczesne ruchy oporu i protestu, zmierzające do zmiany politycznej, nie mają zazwyczaj na celu wywołania przewrotu, rewolucji, lecz jedynie modernizację systemu politycznego. To, że odwołując się do prawnych, legalnych sposobów działania sięgają także po środki militarne i terrorystyczne, nie zmienia postaci rzeczy, że rzadko mają one ideologicznie rewolucyjny charakter. Fakt, że prowadzą do rewolucyjnych przemian, jak miało to miejsce na przykład w przypadku Polski

w latach osiemdziesiątych czy w Wenezueli, Boliwii, Peru na początku XXI stulecia, wynika z wielu innych przyczyn i czynników, w tym z nieprzewidywalnej w różnych kontekstach społeczno-politycznych i kulturowych konsekwencji. Dodajmy, daleko wykraczających poza pierwotne i wczesne założenia liderów ruchów kontestacyjnych. Dynamika zjawisk związanych z ruchami sprzeciwu, oporu: ruchy oburzonych, wykluczonych, obywatelskie ruchy protestu w rozwiniętych krajach zachodnich, prowadzi do ewolucji samych form działalności ich uczestników oraz poszukiwania odpowiedniego forum do debat i dyskursu publicznego. Ruchy obywatelskiego oporu, w tym alterglobalistyczne, wchodzi w nową fazę rozwoju, reinterpreterują cele, niektóre z nich się formalizują, przyjmują programy działania politycznego, inne łączą się ze społecznymi krucjatami edukacyjnymi i zbiorowymi działaniami kształtującymi nową tożsamość kulturową, ekologiczną, obywatelską. Praca habilitacyjna jest gęsta, obfita w sferze opisu, charakterystyki działań zbiorowych w różnych krajach, otwiera jedne, inne jedynie zarysowuje, tendencje przemian społeczno-kulturowych, których uczestnikami i sprawcami są świadomi własnych praw, nastawieni na „naprawianie zepsutej” kultury, aktywiści ruchów protestu. Jest to ważny głos nie tylko w dyskursie naukowym, lecz także punkt wyjścia do praktycznych działań w kierunku dalszej budowy wielokulturowego, pluralistycznego, otwartego społeczeństwa w fazie deliberatywnej demokracji obywatelskiej. Praca jest przesycona opisami faktów, zdarzeń, działań uczestników ruchów, więcej w niej temperamentu historyka, teorii satysfakcjonującej może politologa, ale nie socjologa. Praca sprawia wrażenie erudycyjnej, teoretycznej, jednak nie znajduję w jej obszernej treści jakiegokolwiek schematu analizy porównawczej ruchów z bardzo odległych i różnych kręgów kulturowych. Jest to zadanie zgoła niewykonalne. Przyjęcie zaś jakiegoś ogólniejszego modelu teoretycznego wykluczyłoby z pola analizy większość opisywanych w pracy przypadków niezbrojnych ruchów rewolucyjnych. Widywałem już gorsze prace habilitacyjne, ale nie musiałem ich poddawać swojej ocenie. Ta budzi respekt ze względu na zakres przestrzenny i problemowy, ale nie zadawała w sensie poznawczym, teoretycznym.

4. Działalność dydaktyczna i organizacyjna

Ważną częścią aktywności zawodowej dr Jarosława Chodaka jest dydaktyka. Prowadził różnorodne zajęcia o charakterze wykładów, konwersatoriów, seminariów, w tym dyplomowych (licencjackich i magisterskich) oraz ćwiczeń. Wykładał różne przedmioty

monograficzne i fakultatywne z socjologii na studiach I i II stopnia, w tym wykłady należące do programu studiów socjologicznych: *Historia myśli socjologicznej*, *Historia najnowsza*, *Historia społeczna Polski*, *Mikrostruktury społeczne*, *Sfera publiczna*, *Socjologia polityki*, *Spoleczne determinanty zmian*, *Teoria w analizach socjologicznych*, *Współczesne teorie socjologiczne*. Oprócz zajęć obowiązkowych, prowadził równie liczne zajęcia fakultatywne i kursy monograficzne takie jak: *Nowe ruchy społeczne*, *Socjologia Regionu*, *Programowanie polityki regionalnej*, *Kulisy transformacji systemowej w Polsce*, *Socjologia konfliktu*, *Socjologia rewolucji*, *Socjologia ruchów społecznych*, *Spółczesność postkomunistyczna*. Ma w swoim dydaktycznym dorobku opiekę promotorską nad pracami licencjackimi (57 wypromowanych) i magisterskimi (13 wypromowanych). Do jego doświadczeń dydaktycznych i organizacyjnych należy opieka nad studenckimi kołami naukowymi. Jako Kurator i koordynator Koła Naukowego Studentów Socjologii UMCS zorganizował siedem letnich obozów naukowo-badawczych w różnych miejscowościach Południowej Polski. Ich tematyka badawczą były procesy adaptacyjne mieszkańców lokalnych skupisk w związku z budową zbiorników wodnych w Czorsztynie i Świnnej Porębie, powojennego osadnictwa wtórnego w Beskidzie Niskim, Bieszczadach i Karkonoszach, strategii adaptacyjnych mieszkańców wysiedlonych w ramach akcji „Wisła”.

Praca dydaktyczna, przekazywanie wiedzy, moderowanie aktywności studentów to fundamentalny element pracy każdego samodzielnego pracownika naukowego. Dr Jarosław Chodak ma na tym polu spore doświadczenie i osiągnięcia, wsparte kompetencjami, wiedzą, jak również dużym zaangażowaniem w konstruowaniu właściwej współpracy ze studentami.

Działalność organizacyjna dr Jarosława Chodaka nie wyróżnia się jakimiś szczególnymi dokonaniem. Podejmował różne funkcje związane z procesami dydaktycznymi, rekrutacją, opracowaniem informatorów, stron internetowych dla kół naukowych. Pełnił m.in. funkcje opiekuna roku, członka i przewodniczącego komitetów organizacyjnych konferencji naukowych. Od 2016 roku jest członkiem Rady Wydziału Filozofii i Socjologii UMCS wybrany z kurii młodszych pracowników nauki. Jest też członkiem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, a w latach 2014-2017 pełnił obowiązki Przewodniczącego Oddziału Lubelskiego PTS. Za szczególne osiągnięcia Habilitanta uważam utworzenie przez Niego półrocznika naukowego pt „Konteksty Społeczne” (wydawca Instytut Socjologii UMCS). Do tej pory opublikowanych zostało 11 numerów czasopisma. Znalazło się ono na liście B czasopism punktowanych MNiSW z ilością 3 punktów. Dr Jarosław Chodak był inicjatorem,

założycielem i osobą pełniącą obowiązki redaktora naczelnego czasopisma. Redagował i współredagował kilka numerów czasopisma.

5. Konkluzje

Rewolucja jako zjawisko społeczne jest złożonym procesem, ciągiem zdarzeń, zmierzającym do zmiany stosunków władzy i porządku politycznego. Każda rewolucja, jeżeli zachodzi w sferze skutków, ma charakter społeczny i polityczny. Pociąga za sobą różnorodne konsekwencje. W istocie rzeczy nie istnieją rewolucje krwawe i bezkrwawe. Stanowią połączenie różnego rodzaju strategii, taktyk i koncepcji osiągania założonego celu, jakim jest wywołanie zmiany społecznej. W praktyce o rewolucji mówimy wtedy, gdy zmiana ta ma charakter totalny. Opisywane przez dr Jarosława Chodaka przypadki mają charakter masowych ruchów protestu, niekoniecznie zorientowanych na osiągnięcie celu, jakim jest obalenie i przejęcie władzy. Rewolucja niezbrojna ma w większości przypadków charakter ciągu różnych działań, także o charakterze terrorystycznym, opartym na przemocy. Podobnie jak w przypadku polskiej „rewolucji solidarnościowej”, w której również pojawili się, choć marginalnie, zwolennicy walki zbrojnej i użycia siły. Po obu stronach konfliktu. Według prekursorów ruchów obywatelskiego nieposłuszeństwa, takich jak Henry Thoreau, Martin Luther King czy Mahatma Gandhi, taktyka „biernego oporu” nie musi mieć charakteru rewolucyjnego. Jest sposobem kształtowania świadomości uczestników zbiorowego ruchu nie według założonego scenariusza, ale spontanicznego i dynamicznego rozwoju wydarzeń. Opiera się przede wszystkim na ideologii i metodzie, a nie scenariuszu i planie działania. Trudno moim zdaniem, w oparciu o wiedzę socjologiczną posługiwać się w odniesieniu do opisywanych ruchów protestu i kontestacji pojęciem „scenariusza rewolucyjnego”. Każdy z tych masowych ruchów, zależnie od kontekstu społeczno-politycznego, kręgu kulturowego, uwarunkowań cywilizacyjnych, przybierał niepowtarzalny przebieg i przynosił niespodziewane rezultaty. Posługiwanie się pojęciem „rewolucji niezbrojnej” w odniesieniu do różnych ruchów kontestacyjnych jest moim zdaniem nieuprawnione ani teoretycznie ani praktycznie (czytaj ideologicznie i politycznie). To nie dyskwalifikuje oczywiście podejścia autora monografii, to mu wolno, ale tytuł zapowiada coś, co jest niewykonalne i nie ma spełnienia w rzeczywistości. Nie istnieje żaden scenariusz rewolucji, zwłaszcza niezbrojnej. Mamy bowiem do czynienia nie z planowanym, uporządkowanym, przewidywalnym ciągiem zjawisk, zachowań i działań indywidualnych oraz zbiorowych, ale z wieloma przenikającymi

się procesami o charakterze społecznym, politycznym, ekonomicznym czy kulturowym. Trudno mi się zgodzić zatem z perspektywą teoretyczną autora, tym bardziej, że w zasadzie nie znajduję jej w monografii ujętej w postaci własnej propozycji, poza wymienieniem i odwołaniem się do wielu opracowań i publikacji bardziej o charakterze historycznym, faktograficznym niż socjologicznym. Owszem, istnieje subdyscyplina zwana socjologią historyczną, ale w tym obszarze bardziej spodziewałbym się monografii pojedynczego, konkretnego ruchu rewolucyjnego, niż opisowego, dodajmy powierzchownego omówienia wielu z nich. Mam wątpliwości, czy autor monografii był kiedyś w Gruzji albo Jemenie, czy miał okazję widzieć wydarzenia towarzyszące ruchom obywatelskiego nieposłuszeństwa w Egipcie czy na Filipinach? Może wtedy byłbym mniej krytycznie usposobiony do tego obszernego i wyjątkowego w warstwie opisowej dzieła. Autor monografii pisze, że selekcja analizowanych przypadków opierała się na wyróżnieniu tych z nich, które „były pierwowzorami rewolucji niebrojnych”, i wymienia Iran (1919) oraz Filipiny (1986) (s.15). Znowu trudno mi się a autorem tego sądu zgodzić. Formułowałbym raczej twierdzenie, że z pierwszymi przypadkami rewolucji niebrojnych, w sensie założeń i przebiegu mieliśmy przykładowo w Indiach pod koniec lat czterdziestych XX wieku czy w Stanach Zjednoczonych w odniesieniu do masowych ruchów kontestacyjnych, także Afroamerykanów. Symbolami, ideologami, teoretykami i przywódcami tych ruchów byli Martin Luther King i Mahatma Gandhi.

Dostrzegając ogrom nakładu pracy autora włożonej w przygotowanie monografii, nie mogę się oprzeć wrażeniu, że jest to suma całego jego dorobku naukowego skumulowana w jednej monografii. Książka jest rodzajem „składanki” tekstów publikowanych w czasopiśmie i monografiach zbiorowych, i choć stanowi samodzielny utwór, nie wnosi nic oryginalnego do problematyki nowych ruchów społecznych ani teorii rewolucji. Jest wtórna i sprawozdawcza, oparta jedynie na lekturze, kwerendzie i analizie materiałów zastanych. Myślę, że autor więcej wniósłby do teorii socjologicznej, gdyby skoncentrował się na jednej, może dwóch przypadkach ruchów kontestacyjnych i rozszerzył kontekst poznawczy o badania empiryczne postaw i tożsamości ich uczestników. Odczuwam także niedosyt, związany z prognozami o dalszy ciąg i następstwa rozwoju krytycznych wobec instytucji establishmentu politycznego, gospodarczego i kulturowego (w tym religijnego) ruchów kontestacyjnych w świecie i w Polsce. Cytując Habilitanta pisze on, „że celem pracy nie było przygotowanie całościowej, szczegółowej historii rewolucji niebrojnych” (s.15). Co zatem było jej celem? Jeżeli nie jest kompletnym, jak przystało na monografię habilitacyjną

socjologicznym opisem i analizą szczególnego przypadku, ani pełnym opracowaniem historycznym, to mija się z wymogami stawianymi osiągnięciu uznawanego za spełniające warunki ustawy i oczekiwania środowiska.

W trakcie swej pracy naukowej dr Jarosław Chodak, jak wynika z jego c.v., nie nawiązał znaczących kontaktów z ośrodkami i uczonymi zagranicznymi. W Jego dorobku brak widocznych efektów tej współpracy w postaci badań empirycznych, wyjazdów studyjnych, udziału w konferencjach międzynarodowych (poza kilkoma), uczestnictwie w międzynarodowych projektach badawczych czy innych formach aktywności. Ich efekty widoczne są w jedynie dwóch angielskojęzycznych publikacjach (*nota bene* przekładach publikowanych tekstów polskojęzycznych) i stanowią mierny punkt wyjścia do dalszych międzynarodowych, międzykulturowych przedsięwzięć.

Reasumując, doświadczenia badawcze oraz dorobek naukowy dr Jarosława Chodaka są w obszarze socjologii jednorodne, wąskie, wysoce specjalistyczne, dotyczą w zasadzie w całości subdyscypliny, jaką jest opisowa socjologia historyczna. Problematyka publikacji Habilitanta zamyka się w stosunkowo wąskim i mało oryginalnym teoretycznie kręgu zjawisk i pojęć związanych z nierewolucyjnymi ruchami rewolucyjnymi. Może jest to wygodny zabieg metodologiczny, lecz prowadzący do utraty z pola widzenia interesujących i ważnych z punktu widzenia realnych przemian społecznych i ich znaczenia teoretycznego form działań zbiorowych towarzyszących, bądź występujących w następstwie opisywanych przez autora ruchów. Dlatego stwierdzam, że monografia stanowiąca podstawę oceny dorobku naukowego habilitanta nie stanowi, zgodnie z wymogami ustawy o tytułach i stopniach naukowych, znaczącego wkładu w rozwój dyscypliny nauk socjologicznych.

Dorobek naukowy, doświadczenia badawcze, perspektywa teoretyczna przyjęta w jego publikacjach i monografii habilitacyjnej budzą wiele zastrzeżeń i wątpliwości. Może dałoby się je przesądzić na korzyść Habilitanta, gdyby nie wyjątkowo jak na tę fazę rozwoju naukowego słabe, zgoła żadne, międzynarodowe znaczenie dorobku. Indeks Hirscha jak dla adiunkta z ponad dwudziestoletnim stażem naukowym, wynoszący 2 (słownie dwa), 18 cytowań w bazie Publish or Perish, to stanowczo mało jak na rosnące standardy i wymogi Rady Dyscypliny nauk socjologicznych.

Długo analizowałem dorobek Habilitanta i zastanawiałem się, nie bez wątpliwości, czy negatywna jego ocena nie jest w jakimś stopniu spowodowana i uzasadniona w części moimi zainteresowaniami naukowymi. Sam dużo czasu poświęciłem w swojej pracy naukowej badaniom ruchów kontestacyjnych, opublikowałem kilka książek poświęconych tej tematyce.

W trakcie moich wieloletnich studiów i badań wiele razy przekonałem się i upewniałem, że rewolucje są odrębną kategorią zjawisk społecznych i analizowanie ich przy pomocy teorii ruchu społecznego nie wnosi nic do wyjaśnienia, przynajmniej socjologicznego, ich genezy, przebiegu i następstw. Ani do próby konstrukcji jednego modelu ich scenariusza. Jest to przedsięwzięcie moim zdaniem niemożliwe do wykonania, zatem chybione.

Konkludując stwierdzam, że oceniając negatywnie dorobek naukowy i rozprawę habilitacyjną dr Jarosława Chodaka uznaję, że nie spełnia on w pełni warunków i wymogów *Ustawy o tytułach i stopniach naukowych*.

2 Grudnia 2019
Tadeusz Piley